

[O nama](http://strane.ba/o-nama/) |

Pretraga

[Kontakt](http://strane.ba/kontakt/) |[Impressum](http://strane.ba/impressum/) |<https://twitter.com/portalstrane>[https://www.facebook.com/pages/Portal-Strane/304782856394521?](https://www.facebook.com/pages/Portal-Strane/304782856394521?pref=ts)

fref=ts).

Strane

<http://strane.ba/>

portal za književnost i kulturu

<http://strane.ba/dorde-krajsnik-hronike-propadanja-topografija-panonskog-pakla/>ESEJ/KRITIKA([HTTP://STRANE.BA/KATEGORIJA/](http://strane.ba/kategorija/)
KRITIKA/)

Đorđe Krajišnik, Hronike propadanja: Topografija Panonskog Pakla

*Autor/ica: Đorđe Krajišnik*dorđe krajsnik(<http://strane.ba/oznaka/dorde-krajsnik/>) esej(<http://strane.ba/oznaka/hronike-propadanja/>)
lászló végel(<http://strane.ba/oznaka/laszlo-vegel/>)

Objavljeno: 03.04.2019

Hadžić(<https://www.facebook.com/heroj154>)anela) coding: [Haris](#)

Dvadeseti vijek i sve što se u njemu dešavalo, a obilježili su ga najprije smrt i krv, sasvim sigurno, u književnosti našeg vremena nezaobilazna je i iznimno izazovna tema. Prenapučenost ovog stoljeća tragičnim događajima, ali i uzletima čovječanstva, pred pisca stavlja niz mogućnosti i niz prepreka. Mnogi su se savremeni autori sa ovih prostora, s manje ili više uspjeha, bavili specifičnim istorijskim olujama Balkana, njegovom mržnjom i nerazmrsivim kolopletima etničkih klanica u ovom vijeku. Koje su bile i ostale *modus vivendi* ovdašnjeg života. Tako je dvadeseti vijek, kao više od bilo kojeg drugog povijesnog razdoblja, postao centralna tačka svih naših trvenja i nerazumijevanja. A književnosti, ako je istinska, ne preostaje ništa drugo nego se s tim vijekom nemilosrdno hrvati i klati. Tim činom, dakako, osuđujući sebe na sizifovski posao. Ali preostaje li nam bilo šta drugo? Možemo li zamisliti pakao svijeta bez prozorčića nasušne svjetlosti kakva je književnost. Država je, pisao je Danilo Kiš, treba li reći, još uvijek, i sve više onaj "monstrum" kojeg se užasnio Niče, no Solženjicinov primjer dokazuje nam da literatura nije tako bespomoćna prema generalima kako nam se to katkad čini.

Nesolženjicinovsko vrijeme

Devedesete godine prošloga vijeka ipak su na ovim prostorima pokazale jedno potpuno *nesolženjicinovsko* vrijeme, jer su pisci, mahom oni koji su se kleli u bratstvo i jedinstvo svih naših naroda, u svom djelovanju gotovo preuzeli ulogu generala. Književnost je time postala ruka koja je zavrtala vratove i gurala ih pod kame; društva pisaca postala su streljački vodovi; stihovi bodljikava žica. Još uvijek je živa slika kako jedan ruski pisac puca na Sarajevo, a ostale su na hiljade zabilježenih stranica s primjerima najcrnjeg nacionalističko-rasističkog divljaštva u knjigama brojnih i danas "uglednih" književnika širom razvalina Jugoslavije. Pa ipak, u tom grotlu ratova, zločina i mržnje pisali su i autori koji su, bez obzira na ideološke mijene vremena, ostali lucidni i svjesni vlastite pozicije. Svjesni da pad socijalizma, kakav god se on kome dojmio, nikako ne bi smio biti poklič na nova bratoubilačka masakriranja. Tačnije, opstala je nebrojna, ali tim važnija skupina autora koji nisu zastranili na put "nacionalnog oslobođenja", već su nastojali u vremenu rulje i mraka književnošću, ali i snažnim antinacionalističkim angažmanom (kad se za to olako dobijao i metak u čelo) svjedočiti jednu dalekosežniju civilizacijsku istinu koju tama istorije neće progutati za tili čas.

Upravo takvi autori, koji su stali licem u lice s barbarskim atavizmima, sačuvali su i književnost, i smisao njenog postojanja nakon toliko masovnih grobnica i logora. I ponovo bi se ovdje trebalo vratiti Kišu u potrazi za odgovorom šta književnost može u tom nepravednom sudaru sa svijetom i istorijom: "Svaka knjiga koja svedoči protiv države kao institucije nasilja, laži i bezakonja daje smisao celokupnom našem pisanju. Šta, dakle, može jedna knjiga? Po svom prisustvu, ona determiniše prostor u kojem je nasilna smrt skandal: ona daje smisao toj smrti, kako kaže Žan Rikardu: 'Bez prisustva literature (a reč prisustvo treba shvatiti u punom značenju), smrt jednog deteta negde u svetu ne bi imala veći značaj od smrti neke životinje u klanici.' Može li nam ovo dati malo smisla i malo utehe?" Čini se da ipak, koliko god se doimalo iluzorno, može.

U bujicama istorije

Književnik László Végel uspio je svojim djelom, kao malo koji drugi pisac ovog dijela Evrope, kompleksni prostor Balkana i nekadašnje Jugoslavije, sa svim njihovim ratovima, zločinima, mržnjama, ideološkim sukobima i čistkama, kriminalnim tranzicijama i tlapnjama, pretvoriti u jedan majestetičan književni svijet gotovo markezoškog tipa. Végel tako, posebno svojim romanima *Neoplanta ili obećana zemlja* i *Balkanska krasotica ili Šlemilovo kopile*, o kojima će u ovom radu biti više riječi, postaje svojervsni hroničar Vojvodine i Novog Sada, kao prostora preko kojih je istorija viiekovima nenrekidno tekla u bujicama iznova i iznova ostavljajući nustoš. U takvom ozračju, na

Hadžić(<https://www.facebook.com/heroj154>), anela). coding: [Haris](#)

senzibilitet za prozu koja se kreće graničnim prostorima. Iz tog ambigviteta jezika, istorije i kulture kao gotovo prirodna datost dolazi književnost koja magistralnim svojim dijelom kroz svoje junake propituje svu složenost identitetskog čvora, koji je upravo na prostoru Vojvodine najzamršeniji. “U Novom Sadu me pritiska spoznaja da imam jedan život i dva jezika, ovde u Pešti bespomoćno otkrivam da imam dva života i jedan jezik”, napisaoće Végel u svom *Novosadskom dnevniku*. Uopšte uzev, cjelokupni Végelov intelektualni credo izvire, čini se, upravo iz tog povijesnog dvojstva istorijskog prostora Vojvodine i njenog glavnog grada, koji je za Srbe Novi Sad, za Nijemce Neusatz, a za Mađare Újvidék. Ili, kako to ponovo sam Végel kaže: “Naravno, ja pišem na mađarskom jeziku, to je moj maternji jezik, i ne bih znao ništa da napišem, naročito ne prozu, na srpskom jeziku. Svet o kojem pišem je ovdašnji, nije iz Mađarske. Ja ne bih znao da napišem roman o Budimpešti ili nekom drugom mestu. Ja ovde potpuno poznajem ljude, navike i neke tajne. To je već jedna vrsta dvostrukosti, ambivalencije, kontradiktornosti. Manjinski senzibilitet je avangardan. Predak manjinskih književnika je Franc Kafka, a on je pisao o Evropi.”

Upravo ta avangardnost manjinskog senzibiliteta o kojoj Végel govori otvorila je, čini se, ovom autoru mogućnost da u svojoj književnosti pronalazi pripovjedačke perspektive i junake koji po svom karakteru, ali i akciji, nesumnjivo jesu tipovi koji žive na distanci od svijeta. Koji su izopštenici, manjinci, oni koji možda i nastoje pripadati jednom svijetu, ali ih on odbacuje, podozrijeva od njih i njihovih sumnjivih, nejasnih identiteta. Végelova pozicija kao pisca, ali i pozicija većine njegovih književnih junaka stoga upućuje na višestruko nepripadanje. U tom smislu bismo za ovog pisca mogli ponoviti ono što je Ginter Anders u svojoj znamenitoj studiji *Kafka za i protiv* pisao povodom ovog pisca. “Gde god se obrati, svet su – drugi. I ne može se afirmisati. Čitav njegov život je zapravo jedno jedino besprekidno traženje potvrde da postoji.”

Međutim, to ne znači da Végel svojim književnim i intelektualnim radom vrši eksploataciju manjinske pozicije kao one koja je rasterećena svake odgovornosti. Naprotiv, Végel u svojim knjigama, ali i u svom cjelokupnom intelektualnom angažmanu, pokazuje da je za njega svaka okoštalost, svaki etnički ili bilo koji drugi nacionalistički, ili bilo kako drugačije omeđen partikularizam – nedopustiv. *Ja jesam manjinski pisac*, kazaće Végel, *ali nikad nisam pristajao na manjinski ključ i geto*. To je pozicija pisca, ona koja nikada ne pristaje na getoizaciju. Koja se u svakom vremenu neizostavno opire. Konačno, to je i pozicija vječnog bezdomništva. “Meni je uvek bila daleka literatura koja govori o svojim korenima, o nečemu duboko usađenom u tradiciji, u narodu. Ta neofolkloristička književnost nije moja. Još osamdesetih godina sam u esejima govorio o toj bezdomnosti. Kada je ratovima uništena Jugoslavija, zemlja u kojoj sam se socijalizovao, stekao i prijatelje i neprijatelje, meni je to bilo bolno, pokušavao sam da se iznova definišem kao stvaralac i intelektualac i pomislio sam – pa dobro, ostao mi je grad, Novi Sad. I onda sam sebe nazvao bezdomni lokalpatriota. Znam da je to kontradiktornost, ali ja sam čovek dvadesetog veka koji je takođe pun velikih kontradiktornosti”, reći će Végel.

Koliko god njegovo djelo bilo vezano za Novi Sad, Végel ipak nije pisac koji urbanitetu i njegovoj povijesti pristupa linearno, niti autor koji romanesknu strukturu koristi kako bi davao puke istorijske sinteze poznatih povijesnih lomova. Otuda još jedna strana njegovog bezdomništva. Végel je autor koji u viorima povijesti zapravo traga za autentičnom pripovjedačkom perspektivom, kojom će se, prije svega, ispričati uvjerljiva priča, s dobro osmišljenim karakterima i uspjelim motivacijama, koja će tek potom svjedočiti i o jednom vremenu. Pokazujući tako da se, kako piše Dubravka Ugrešić, književni posao ne sastoji od pukog prevođenja konteksta u književni jezik. “Posao književnika” – kako Ugrešićeva dalje navodi – “ne sastoji se u otkrivanju istina, u iskrenosti, u političkoj korektnosti, u vjerodostojnosti, u moralnom ‘vertikalitetu’, nego u vještini ‘organizacije materijala’. Književni tekst je umjetnički konstrukt, koji u čitaocu može proizvesti osjećaje istinitosti, iskrenosti, vjerodostojnosti i moralnosti. Književnost na kraju ipak pripada ‘majstorima’.

Tako u romanu *Parezeza* László Végel na mizanscenu mučnih ideoloških previranja i partijskih sukoba u Jugoslaviji sedamdesetih godina prošlog vijeka gradi jednu složenu pripovijest o razočaranom revolucionaru Palu Damjanu, izdanom prijateljstvu i ljubavi, urušavanju jednog svijeta koji nepovratno propada i pobunjenoj generaciji razočaranih kćeri i sinova. U ovom romanu s elementima noličkovog trilera otvara se iznimno funkcionalno postavljena viečita dilema između

Hadžić(<https://www.facebook.com/heroj154>)_anela). coding: Haris

ideološko neizostavno vodi ili u fanatizam, ili u pad. U fanatični rad na monolitnoj, naizgled neokaljanjoj biografiji, ispod koje se krije ponor laži i moralnih konvulzija. To je jedna zaludnost pokušaja da se sačuva nešto od autentičnog revolucionarnog zamaha.

Međutim, iako ideološko igra iznimno važnu ulogu u zapletu ovog romana, Végel ne zaboravlja da književnost ipak traži i nešto više od toga. Jedan izmješteni pogled. "To udaljavanje, taj pogled sa strane" – pisao je Andrej Tarkovski – "sa izvjesne moralne i duhovne visine, jeste ono što omogućava umetničkom delu da živi u istorijskom vremenu, sa uvek novim i drugačijim učincima." Stoga autor *Pareneze* ovu ideološku dramu razvija kroz izvrstan zaplet o ljubavi, strasti, mračnim porivima i seksualnim žudnjama, da bi u tom trganju bića, njegovim hirovitim usponima i padovima, ono što je ideološka potka zapleta u ovom romanu dobilo svoju funkcionalnu utemeljenost. Čime se pokazuje autorska vještina da se u lomnim povijesnim trenucima hvata ono što su autentični primjeri čovjekove borbe s nepodopštinama svijeta i usuda. Drugim riječima, Végelovi romani pokazuju da svrha književnosti nije tek puko prenošenje autorovog mišljenja ili ideološkog stava prema određenim stvarima i događajima. Svođenje književnosti na samo taj njen segment vodi u njeno neminovno osiromašenje. Ako bismo, recimo, Kafku sveli na jednoznačnu ideologiziranu misao, onda bismo njegovu književnost kastrirali, osujetili sve one mogućnosti da se kroz prostore teksta somnambulno korača, da se u magiju književnosti uranja.

Veliki narativ je samo kulisa, rekao bi László Végel, *mali ljudi su autentični*. S takvom sviješću, ono što su nužne vremenske i prostorne odrednice romana ne postaje opšte mjesto, već uvjerljiva ljudska drama razumljiva uvijek i u svakom istorijskom kontekstu. Time i iskazi junaka kao onaj Pala Damjana: "Kud god pogleda, svuda je otkrivao znakove laganog propadanja. Rast slobode pokazao je naličje, oslobodile su se rušilačke snage. Svi su saučesnici toga procesa, i slobodno, dakle veselo pripremaju sopstvenu propast, novi svet se posle revolucije zaverio protiv samog sebe." Ili onaj glas letargične mlade generacije koju predstavlja Damjanov posinak Gabriel: "Njega je više od svega bolela nezainteresovanost, ravnodušnost sveta, koji više ne rađa misli koje očekuju njega. Osećao se kao siročić u sopstvenom vremenu, to ga je ranjavalo. (...) Izjedala ga je bolest vremena: osećao se kao autsajder, mada to nije hteo da bude; nije video nikakve svrhe uplitanju u svetske poslove, mada je želeo da progovori" – sa svojom političko-ideološkom konotacijom, kao anticipacijom atmosfere lomnih povijesnih događaja, postaje istinitiji i umjetnički dosljednije artikulisan.

Ostaće samo nesreća

U jednom razgovoru László Végel ustvrdiće kako danas ima najveći strah od toga da će nestati apsurdni junaci, a da će ostati samo nesreća. Ovom rečenicom Végel detektuje jednu od ključnih manjkavosti recentne proze na južnoslovenskom prostoru. To je ona boljka poznata kao odsustvo priče i junaka, proza koja akciju zamjenjuje konstatacijom, junaka svevidećim žurnalistom. Proza koja, dakle, bježeći od pomjerenih perspektiva kao jedino autentičnog romanesknog govorenja, iz kojeg se rađa junak kao samosvojna osobnost, pravi kriptobiografske persiflaže pepune nepatvorenih ispovijesti i nefunkcionalno umetnute dokumentaristike. Végel, gradeći svoje apsurdne junake, ide najprije za karakterističnom pripovjedačkom perspektivom, iz koje se pak razvija autentičan pripovjedački glas koji daje prepoznatljiv stilski okvir njegovoj prozi. Već svojim prvim romanom *Memoari jednog makroa*, objavljenim prije više od pedeset godina, Végel je pokazao koliko zapravo dobro osmišljena perspektiva pripovijedanja ostaje nezamjenjiv alat romaneskne proze i koliko zapravo određuje trajnost jednog književnog djela.

Iako napisani prije pola vijeka, *Memoari jednog makroa* roman su koji i danas zrači nevjerovatnom svježinom. Usudio bih se čak ustvrditi da je posrijedi proza koja je posve ovovremena, posebno u kontekstu zemalja raspale Jugoslavije i detekciji društvenih i političkih kretanja koja su, izgleda, u svakom sistemu na ovim prostorima veoma slične prirode. Dakako, Végelov roman može i mora biti promatran i u atmosferi cijelog evropskog kontinenta, budući da on anticipira predšezdesetosmašku atmosferu. Koja, kroz lik glavnog junaka Buba i njegovih prijatelja, huči kao potmula najava velikog uzleta i još većeg nada iedne mladosti. Ono što inak ovu knjišku čini bez hila kakve zadržke.

Hadžić(<https://www.facebook.com/heroj154>)_anela). coding: [Haris](#)

Što umnogome, uz nužne razlike prošlog vremena, ali i uz neprestano njegovo vraćanje i preklapanje sa sadašnjošću, svoje pandane nalazi i u današnjoj generaciji dvadesetogodišnjaka.

Neke se stvari, čini se, ciklično vraćaju i pogađaju nas direktno u glavu. Naravno, Végelov prvi roman nije pisan kao kolektivistička slika generacije, ali jeste djelo koje, tretirajući specifične karaktere koje je oblikovala atmosfera jednog vremena, nesumnjivo odražava autentične lomove mladog čovjeka na, kako se kaže, pragu odraslog života. Iz tog razloga, ovaj narativ vraća nas na ona pitanja koja su i dalje aktuelna i bez odgovora. Kako za one nekad mlade ljude koji su odrastali poslije Drugog svjetskog rata, tako i za one koji odrastaju nakon ovog posljednjeg rata. To je, konačno, i suština uspjele književne umjetnosti. Da, bez obzira na protok vremena, ostaje jednako aktuelna svojim artikulisanjem jednog autentičnog svijeta. Ipak, ono što daje onu nužnu književnu dugotrajnost *Memoarima jednog makroa*, uz svu njihovu anticipacijsku bitnost, i njegovu proročku viziju sloma jedne generacije, jeste prvenstveno snažna ironijska distanca koju Végel priskrbljuje perspektivi svog pripovjedača. Ono što je u *Memoarima...* naznačeno kao Bubova iščašena voajerska pozicija – budući da on, uprkos svojoj kivnosti na iskvarenost svijeta odraslih, i sam pristaje na takvu igru, tako što za jednog inženjera tajno fotografiše djevojke koje ovaj podvodi, da bi ih potom ucjenjivali – u kasnijim će Végelovim romanima samo dosezati grotesknije i složenije oblike. Otuda ona autentična pomjerenost pripovjedačkih glasova u Végelovim romanima, ona začudnost iskaza koja je i luckasta i tragikomična. Što je svojstveno izopštenicima, bezdomnicima i identitetskoj kopiladi balkanskih barbarikuma i evropskih rubova.

Usuprot svakom sistemu

Junaci romanesknog Végelovog opusa tako su – kao, uostalom, usudio bih se ustvrditi, svojim intelektualnim angažmanom i djelovanjem, i sam autor – uvijek usuprot svakom sistemu, te time bezdomni. Jer, kako Végel piše u svom *Dnevniku*, teško će pronaći domovinu onaj ko ima savjest. “Čistilište će biti neizbežna, poslednja stanica bezdomnosti.” To čistilište, međutim, jeste prostor u kojem se unaprijed pristaje na usamljenost. Na neprestano i bolno prisustvo “nostalgije čoveka bez domovine”. Književnik László Végel gotovo intimno sa svojim junacima dijeli osjećaj izopštenosti. “Hteo sam samo da me vole”, napisaće u svom *Dnevniku*. Ili: “Nigde nisam živio u stvarnosti. Ali valjda nismo zaboravili ni to – kao što je Dante pisao – da neutralne ne primaju ni u pakao.” Taj pakao neutralnosti, nebivanja svrstanim, izbjegavanje da se ide onom ustaljenom linijom mase, svojstveni su i autoru i njegovim junacima. Posebno u romanima *Neoplanta ili obećana zemlja* i *Balkanska krasotica ili Šlemilovo kopile*.

S druge strane, u *Memoarima jednog makroa*, ili u romanu *Balkanska krasotica ili Šlemilovo kopile*, mi ćemo naći junake koji sanjaju o bijegu na Zapad, u Beč, u Berlin. Gdje se ta bezdomnost doima mogućom, neprokanom kao kužnom. To nije, međutim, samo bijeg od zakrvavljenog Balkana i njegovog narcisizma malih razlika, to je i slika čovjekove nepomirljivosti sa sobom. Bijeg od svake datosti, od svih, ne samo ideoloških stega. To je ono uzbudljivo snivanje budućnosti koja, izvjesno je, rijetko dolazi u onom snovitom obliku. Dakako da istorijski lomovi umnogome determinišu tok sudbina, ali ono što je karakterna datost, koja se u Végelovih junaka majstorski precizno gradi, nesumnjivo da, kao hamartija, određuje konačne usude čovjeka. Stoga će u svom romanu-eseju *Priče iz donjih predela – berlinski tekstovi* László Végel taj toliko snivani Zapad, koji se u njegovim romanima, ali i u duhu njegove generacije refrenično vraća kao ono ka čemu se stremilo kao kraljevstvu slobode, van stegnutih okvira jugoslovenskog socijalizma, također prikazati kao jednu izdaju.

Sve je to samo bilo iskušavanje iluzije čije je ime Evropa. Ali i s tom Evropom, tim snivanim otokom slobode srednjoistočnoevropskih rubova, ponovo se ostaje bezdomnikom. “Izbliza posmatraš svet, koji si decenijama s velike udaljenosti ushićeno poštovao i u koji si – s nemalo griže savesti – naivno nolažao svoje nade. Teško je nahroniati koliko si žrtava nodnio za tu nadu. Dete si iednonartiiskog

Hadžić(<https://www.facebook.com/heroj154>)anela). coding: Haris

saučesnikom, spretno te je navodio na stranputice odakle si odlučno jurišao na iluzije zvane srećnija budućnost. Put utopije, međutim, pretvorio se u put za Damask. Pomirio si se tim da će ti to definitivno odrediti život. Ništa više ne možeš da počneš iz početka. U Berlin si stigao s doživljajem tog poraza: s nepopravljivim osjećajem krivice raspusnog sina koji je proarčio – sebe.” Jer, jasno je, kako u *Pričama iz donjih predela* dalje stoji, dolaziš s rubnih područja i zbog toga te nužno smatraju uljezom. “Već dobrano u drugoj polovini života, susrećeš se prvi put sa svakodnevnom stvarnošću Evrope, dosad si gledao samo bedna gloženja malih nacija, sada na vlastitoj koži osećaš otmenu sebičnost velikih.”

Tako protagonist knjige *Priča iz donjih predela* misli o sebi kao o pastorčetu Evrope koje je izgubilo zavičaj, na rubovima priželjkivalo Evropu, a sad izgubilo i Evropu, jer ona ne poznaje vlastite rubove. To je ono bolno otrježnjenje, ona potrgana opna snova u kojima prolaze i nestaju generacije s Balkanskog kopna. Snovi o Zapadu, Végelovi junaci to dojmljivo pokazuju, najčešće su samo nagovještaj novih potopa. “U dugotrajnim, vekovnim, stalno obnavljanim sukobima, te potom svetskim ratovima, u svim istorijskim riletima civilizovana Evropa dobila je sve bitke protiv vlastitih, večno pospanih rubova.” Rubovi su tako samo nezakonita djeca Evrope, doživotni pokusni kunići pod skalpelom istorije. To su oni sumnjivi Evropljani, koji su dragi samo kao egzotika s turističke razglednice iz barbarikuma. “Kompleks kopileta jača tvoju evropsku svest. To i oni naslućuju. Zato i misle da je prirodno da ti rizikuješ za ideju čije plodove oni uživaju. Kopilad moraju sa uvišestručenim oduševljenjem da opravdavaju vlastitu, povređenu evropsku pripadnost.”

Očnjaci istorije

Knjigom *Priče iz donjih predela...* Végel kao da je iscrtao mapu za ono što su potom postale osnovne preokupacije njegovih romana *Neoplanta ili obećana zemlja* i *Balkanska krasotica ili Šlemilovo kopile*. Sve ono što je u toj knjizi pokazano kao identitetska i prostorna nesnošljivost ovog prostora, pozicija manjina s nekoliko duša i imena, lišenog domovine, u čiji je život istorija zarila svoje očnjake, u dva pomenuta romana doživljava svoju punu artikulaciju. U jednom furioznom letu kroz dvadeseti vijek, oba ova romana sa svojim pripovjedačima otvaraju sve bolne rane Balkana, i zadiru duboko u njegovu mučnu prošlost. Ređaju se zločini, mijenjaju se vlasti, ali ostaje ona uvijek ista izopštenost čovjeka koji nastoji preživjeti. Dva pomenuta Végelova romana donose tako povijest Novog Sada kroz cijeli dvadeseti vijek. U podnaslovu *Neoplante...* stoji da je to grad-roman. Ako pogledamo *Šlemilovo kopile...* postaće odmah uočljivo da ovaj roman dolazi kao svojevrsna druga perspektiva *Neoplante...* te bismo ga stoga mogli označiti kao nastavak toka tog grada-romana. Samo sada ispričovijedanog iz drugačije perspektive, ali uz preplitanje ključnih junaka i događaja u oba teksta. Ono što je osobito karakteristično za ova dva romana jeste njihova iznimno složena kompoziciona organizacija, te polifonija pripovjedačkih glasova, kojom se Végel neprestano poigrava stvarajući tako efekat vrtoglave vremenske linije teksta. Budući da se događaji u oba romana, s obzirom na brojnost pripovjedačkih glasova, ubrzano smjenjuju, cijela istorija dvadesetog vijeka u ova dva romana postaje jedna ludačka vrteška. No, to nas vodi do karaktera i perspektive gledanja samih junaka koja daje takav ritam pripovijestima. Njih u ovom slučaju neizostavno određuje njihov zanat.

Glavni junak *Neoplante...* sluša i kao megafon čitaocu prenosi životnu priču novosadskog fijakeriste Laze Pavletića i njegovog prijatelja Mikloša Tereka. Prožima se kroz njihov razgovor, uz pripovjedačevu liniju govorenja koja Novi Sad kao epicentar ovog romana sagledava iz druge generacijske perspektive, niz slojeva prošlosti, koji kroz iskaze Végelovih junaka otvaraju jednu mnogo dublju priču o karakteru ovih prostora. Susreću se dva svijeta, smjenjuju se mađarske i srpske uprave nad gradom, prolaze i Marija Terezija, i Franjo Josip, i Kralj Petar I, i Horthy, i Tito, dolaze i novi tranzicijski ugnjetači, mijenjaju se nazivi ulica i mape grada, ruše se spomenici i podižu novi. Sudaraju se u pričama kočijaša i Evropa i Balkan, i nejasni identiteti, ideološki zločini, teror vlasti i sudbine malih ljudi zarobljenih u klopci velikih istorijskih potresa. *Neoplanta*, kao jedini neutralan naziv za Novi Sad, kroz priču kočijaša Laze Pavletića, kao najgrlatijeg junaka ovog romana, koji neprestano traži da pripovijeda, jer pred njegovim očima izmiče jedan svijet, tektonski se pokreće i izbacuje iz svoje utrohe sve one ostatke balkanskih klanica. To je, kako i sam Végel kaže, roman o

Hadžić(<https://www.facebook.com/heroj154>)_anela). coding: Haris

sveta. Ne bori se više za teritoriju, nego za ljudsku dušu. Glavni junak romana je čovek iz okoline Knina, tipični Balkanac, koji 1918. stiže u Novi Sad kao osloboditelj. Stiže u sredinu gde se menjaju vlasti i identiteti. Stiže u anarhiju identiteta, u svet haosa, u večitu migraciju identiteta. To je obeležje te makroregije u kojoj su se nacije formirale pre države. Neko je to nazvao bedom malih srednjoevropskih država. U tom kotlu nema mira. Pa nije čudo da su se tu odigrali najprljaviji ratovi u drugoj polovini 20. veka.”

Čovjek s više sjenki

S druge strane, u romanu *Balkanska krasotica ili Šlemilovo kopile* – Végel jednako kao i u *Neoplanti* postavlja priču tako da se kroz njegovu pripovijest i junake ogleda sve ono što je minuli vijek učinilo strašnim. Pripovjedač ovog Végelovog romana Franjo Šlemil otpočinje dugu pripovijest o svom djedu Jovanu, koja se prožima kroz cijelo stoljeće, s gotovo istim ključnim događajima kao u *Neoplanti*... Glavni junak romana je Johann/Jovan/János Šlemil (Schlemil), kome glavni problem, kako kaže László Végel, nije to što nema sjenku, kao kod Chamissa, nego da ima više senki, tj. identiteta. “Njegov identitet je ruiniran, ruinirala ga istorija, a vlast. On bi mogao da bude i Švejk novog doba, s tom razlikom da Hašekov junak ima jasan identitet, on još ostaje u nacionalnom univerzumu, a njegov istorijski prostor je jedno ratno vreme. Istorijski prostor moga junaka nije samo jedan rat nego 20. vek, priča počinje padom Habsburške monarhije i završava pojavom nove oligarhije, tj. 2017. godine. Radnja romana traje duže od 100 godina, u tom periodu od Švejka postaje Don Quijote. Možda je to jedini otpor mazohističkoj zaobljenosti, i sasvim je razumljivo da unuk glavnog junaka zapali svoju kolibu koju nove oligarhije žele da otkupe da bi izgradile luksuzni hotel za zapadne turiste. Ta scena je aluzija na Lenzov roman *Heimatmuseum*.”

Ono što pak ovaj roman čini specifičnim u odnosu na *Neoplantu*, koja obuhvata isti okvir i događaje, ali i isto mjesto radnje, jeste Franjina autentična perspektiva pripovijedanja. On je nasljednik čuvenog majstora hiljadu zanata, koji je još od austrougarskih vremena pa sve do posljednje Jugoslavije kovao nacionalne grbove za sve vlasti. Pomalo luckasti i prijevremeno ostarjeli Franjo Šlemil, sjedeći na balkonu hotela *Luxor* u Novom Sadu, neumorno, svaki put kad mu se ukaže prilika, priča priču o svom djedu Jovanu Šlemilu. Franjo je neželjeni gost *Luxora* otkako je taj hotel privatizovao ratni profiter Kotarac, koji pak želi kupiti Franjinu kuću i radionicu, kako bi proširio svoje zdanje stečeno ratnim zlodjelima i pljačkama. Čemu se Franjo opire. Tako je sve dok se na balkonu *Luxora* ne pojavi Laura Rottenbiller, navodna Bečlijka, koja želi čuti priču o čuvenom Franjinom djedu Jovanu. Budući da je izazovna dama, Laura svojom pojavom i mahinacijama vješto osvaja i tranzicijske hohštaplere. Franjo zadobija svu naklonost vlasnika i osoblja hotela, ali i veoma privlačnu slušateljicu. Stoga njegova priča može da počne.

S druge strane, Laza svog sagovornika grčevito nagovara da njegovu priču zabilježi. “Napiši istoriju mog života! Fantastična je to priča!”, reći će Laza pripovjedaču. A potom uz dubok uzdah nastavi: “Piši o ovoj mizeriji, o ovom prokletstvu, pusti bezvezne izmišljotine, nastavio je tiše. Piši kako smo slagali sami sebe, rekao je, i naglo ućutao. Ovde se svi pretvaraju, svi su licemerni! Sad već znam zašto, nastavio je posle duže pauze. Nekad su svi mahali crvenim barjacima, i kusi i repati, i vini i nevine, a onda su te zastave turili na tavan ili spalili. I pravili se kao da ništa nije bilo. Jer baš to, i baš tada, tobože nije bilo prikladno. A sad svi mašu nacionalnim zastavama. Čak je i moj konj postao osetljiv na borbene pokliče.” *Balkanska krasotica* pak ima istu početnu poziciju, i Franjo pripovijest o djedu pred Laurom Rottenbiller započinje jadanjem na sadašnjost, koja se pokazala iskvarenijom nego što se vjerovalo. “Tako se živi u ovim novim vremenima. Jer ovdašnji gosti do jednoga tvrde da su, čim skinuše komunjare, došla nova vremena. Ne bih im htio kvariti priču, no, po mojem skromnom mišljenju, ova su nova vremena u ovom hotelu najviše nalik vrlo prosperitetnom bordelu”, ustvrdiće Franjo.

Već od ove tačke mi zapravo možemo pratiti niz preplitanja koja se u ova dva Végelova romana ostvaruju. Obje pripovijesti, svaka na svoj način, sa intertekstualnim preklapanjem rekonstruišu cijeli jedan potonuli svijet, jednu Atlantidu nemilosrdne balkanske prošlosti, u vrijeme kada smo, kako Laza, kaže, bućnuli u kapitalizam kao žaba u pomije. Iz toga Franjo i pripovjedač *Neoplante*, tako i Laza i Jovan Šlemil, kao, uostalom, i svi drugi glasovi u ovim romanima, postaju zapravo fantomi, rastrzani ostaci jednog endemskog identiteta, za koji je nepripadanje i izopštenost osnovna značajka postojanja. A mizanscen njihovih života jeste nemilosrdna klanica istorije, usljed čijih svirepih manifestacija sve za tili čas plane i nestane.

Ciklični krugovi mržnje

Zato u ovim pripovijestima i Jovanovo i Franjino kovanje grbova – njihovo trostruko ime, isticanje zastava svake sile koja pohara Novi Sad, kako bi se nekako provuklo kroz stiješnjene zidove terora, ali i Lazina vječna vožnja, mape grada koje se mijenjaju, promjene lica i naličja grada koje on iz svog fijakera vidi – jeste zapravo jedna *vegelovski* moćno postavljena alegorija. Iz koje se potom snažno pred čitaoca, kroz sudbine i karaktere njegovih junaka, istresa cijeli dvadeseti vijek, neprestana trvenja u njemu, krvoločnosti, pogromi i ona vječna potreba da se sve prethodno zbacuje i ruši, kako bi se ponovo došlo na isto. U tim cikličnim balkanskim krugovima mržnje, čija je jedna od čvorišnih tačaka Novi Sad, Végelovi junaci ne mogu biti drugačiji nego cinične pričalice, koje na svijet gledaju kroz jednu naizgled krivu, ali time istinitiju optiku. Priča Laze Pavletića, neumornog hroničara grada, koji je poznavao i Novi Sad kada je znanje njemačkog, srpskog i mađarskog jezika bila stvar opšte pismenosti, jeste priča čovjeka koji još jedino u jeziku postoji, samo ga vraćanje u prošlost održava u životu. Stvarnost je za njega pustoš, sve se izmijenilo do neprepoznatljivosti. Zbog toga se, nakon Drugog svjetskog rata, Jovan Šlemil zauvijek povlači u sigurnost invalidskih kolica, iz kojih, kao kakav komični junak apsurdne drame dvadesetog vijeka, pljučka na stvarnost i sjeća se Ivane Perišić, Balkanske krasotice. Koja se u ovom romanu, od svog dolaska 1918. godine, pojavljuje kao anđeo smrti, kao ključna tačka koja povezuje sudbine junaka romana *Balkanska krasotica* ili *Šlemilovo kopile*. Jednako tako, obilježen svojom pozicijom izopštenika i porodičnim bremenom, i Franjo Šlemil biva tragikomični junak jedne propasti. I on za sobom vuče teret porodičnog usuda. Čime se nastavlja neprekinuti niz prokletstva koje se ovdje vijekovima prenosi s generacije na generaciju.

Ono čime László Végel dodatno usložnjava ova svoja dva romana jeste nejasna identitetska odrednica njegovih junaka. Jer, *Šlemilovo kopile* zapravo jeste sintagma koja određuje jedan kompleksni identitetski melanž prostora Vojvodine, njegove spetljane krakove. “Čini se da ti imaš tri imena, što znači da živiš s trostrukom sjenom, pukao je on na kraju od jada. Jako me je strah za tebe. Zato nemoj nikad zaboraviti, dragi moj jedini unuču, da ćeš se uvijek morati trostruko više čuvati nego da imaš samo jedno ime...” prisjetiće se Franjo djedovih bojazni. Jer, Franjo je dijete mađarskog časnika koji je obljubio njegovu majku. Istog onog časnika kojeg je iz osвете, jer je ubio njenog zaručnika, nemilosrdno likvidirala junakinja Svetlana, koja, uz Ivanu Perišić, također jeste anđeo smrti što kruži nad zgarištima povijesti. Ali koja jeste i neutaživi san Végelovih junaka o boljem svijetu, nedostižnoj strasti i neustrašivosti, koja je iz perspektive njihovog nastojanja da malim uslugama odobrovolje svaku vlast, kako bi se sačuvali, izgledala kao sanjana akcija na koju ipak nisu spremni.

Iako se pozicija Laze Pavletića, njegovim jednim imenom, ne doima odveć komplikovana kao ona šlemilovska zbog njihovog mađarskog porijekla, i ona pak, vidjećemo u *Neoplanti*... biva usložnjena. Lazini korijeni također su nejasni, majka mu je slovačkog ili mađarskog porijekla, a otac je u Novi Sad stigao kao oslobodilac 1918, s nadom da je došao u obećanu zemlju. Ono što je za oca bila obećana zemlja, u kojoj je započeo fijakerski zanat, za sina postaje duga mučna povijest lomatanja kroz ratove i promjene vlasti. Pritom, u Drugom svjetskom ratu Laza je bio u Horthyjevoj vojsci, što ga među domicilnim stanovništvom čini jednako izopštenim kao što je Šlemilove učinila njihova pozicija kovača grbova svih vlasti.

Hadžić(<https://www.facebook.com/heroj154>)_anela). coding: [Haris](#)

Végel kao da u *Neoplanti...* i *Balkanskoj krasotici...* pokazuje da samo protagonist mutnih korijena, izniklih na blatu Panonije, može biti jedan vanvremeni hroničar grada. Jer bi bilo kakva okoštala identitetska baza proizvela plastične i neuvjerljive likove. Végel baš stoga, znajući pozadinu povijesnog prostora Novog Sada, za junake svojih romana bira karaktere koji su uvijek na margini, ali koji upravo zato svijet vide bolje. U strukturi obaju Végelovih romana pojavljuju se i ključna mjesta promjene grada oličena u važnim objektima susretanja gradskih ljudi. Hotel *Luxor* tako u Franjinoj pripovijesti o djedu zrcali na svojim zidovima sve društvene promjene i sisteme koji su ovdje vladali. Jednako tako poslastičarnica *Dornštater* iz Lazine priče o majci postaje simbol preko kojeg se jasno vide sve promjene minulih vremena. Time se u romanima *Neoplanta* i *Balkanska krasotica...* postiže efekat punoće izraza, s obiljem mikrodetalja koji o jednom vremenu otkrivaju mnogo više nego oni najvidljiviji elementi promjene. To je cijela jedna simfonija glasova i hropaca, koji se bore da kroz priču Franje Šlemila i njegovog djeda Jovana, te kroz pripovijest Laze Pavletića i pripovjedača njegove priče izbiju na površinu. Végel je u tom smislu arheolog jednog grada, koji skida njegove slojeve, ogoljava grad u svim njegovim lomnim trenucima. Dosežući često do njegove prapovijesti, mutnog dna iščililog Panonskog mora. U kojem se, moguće je, krije zlatna nit nesreće ovih krajeva. Végel pokazuje majstorsko baratanje istorijskim istinama i njihovom funkcionalnom upotrebom kroz ove svoje romane. A pred čitaocem se kao na kakvom krvavom kaledioskopu ređaju slike strave i užasa, ali i naivnih uzleta i zanosa koji se iznova završavaju kobnim padom.

Zagušena pećina

Ono što pak postaje inicijalni pokretač Végelovih romana jeste potreba njegovih junaka da se stvari konačno iznesu na vidjelo dana. Premnogo je toga zagušilo ovu pećinu, nesuočavanje s prošlošću, njeno neprestano prekrivanje i revizionizmi stvaraju haos. Strah Franje Šlemila je zaboravljanje; priča o djedu Jovanu, njeno prenošenje, njeno neprestano oživljavanje, jeste odbrana od kobne tišine. Lazina priča je potreba da se istisne jedna trauma, jedna potisnuta nesreća koja obilježava ljude ovih prostora, a posebno grada Novog Sada. Végel kroz tu bujicu riječi svojih ključnih junaka u ovim romanima stvara efekat jedne haotičnosti. Borbe da se artikulišu svi oni slojevi crnila koji su nakupljeni po brojnim zakucima i stanuju u podsvijesti niza ovdašnjih generacija. Previše istorije na ovom prostoru jeste evidentno. Ona guši i davi. Végelovi junaci, dakako, ne mogu sami raščistiti to smetlište, ali ovaj autor ispisivanjem njihovih pripovijesti otvara bar jedna vrata kroz koja se u Dunav izbacuje dio tog tereta. Kompleksnost srpsko-mađarskog odnosa, koji magistralno određuje sudbine Végelovih junaka, njihovu identitetsku raspolućenost i nepripadanja, ali i sudbine cijelog grada koji u tom prelasku "iz ruke u ruku" iznova doživljava temeljne transformacije, pokazuje da nema nevinih. Svi su u nekom trenutku progonjeni, a u drugom oni koji progone. Dojmljiva je, ali i duboko istinita u tom smislu ona rečenica koju izgovara Lazin otac, žaleći se pred suprugom kako je i dragi bog odustao od utvrđivanja njegovog identiteta: "Slušaj, Katice, shvatio sam da je svako u životu bar jednom bio, ili će da bude Jevrejin (...)". Ovakvim intervencijama, istinama koje izgovaraju njegovi junaci, Végel kroz romane *Neoplanta ili obećana zemlja* i *Balkanska krasotica ili Šlemilovo kopile* jasno markira da je svaka generacija ovdje inficirana zlom prošlosti.

Prolaze kroz ova dva romana Végelova i zločini hortijevaca, i zločini partizana i Sovjeta, i raspolućenost nakon raskida sa Staljinom, i Goli otok, i sudbina folksdojčera, i kompleks mađarstva u Vojvodini, ali i užasi devedesetih i vremena tranzicije. Neizostavno uz to i brojne masovne grobnice, podozrijevanja i izdajstva. "Po majčinoj liniji, i ja sam ubica, a po očevoj, žrtva", ustvrđice jedna junakinja u *Neoplanti...* Čime se brutalno precizno opisuje jedna krvoločnost balkanskih malih naroda. Okrvavljenost svačijih ruku, bilo da se u zločinu direktno učestvovalo, ili da je on šutke odobran. Ili, riječima pripovjedača u romanu *Neoplanta ili obećana zemlja*: "Pod gradom krivuda Dunav koji nimalo ne liči na onu evropsku priču koju obično, u svečanim prilikama, zbrzaju govornici. Dunav nas povezuje, deklamuju banalne pripovesti po evropskim salonima, yes, yes, yes, odgovaram, i preplašeno gledam kako ti vajni pripovjedači nazdravljaju šampanjskim čašama. Bože, samo da već jednom nrestanu da proslavljaiu te skrivene masovne grobnice. te dunavske laži. Iz

Hadžić(<https://www.facebook.com/heroj154>)anela). coding: Haris

učinio da sam naglas nastavio rečenicu. *Yes, mass grave*. Izgovoriti je naglas, suočiti se s energijom reči. *Large mass grave in the Danube. Massengrabe. Viele große Massengraben in der Donau, die Deutschen, Srbs, Mađari, Jevreji, yes, Jews, Juden*, ja, ja, živimo s masovnim grobnicama, kako da ne, jer se ovde na limesu vazda međusobno ubijamo iz nekakvog svetog ubeđenja, samo što o tome, je li, mudro ćutimo. Stvar tretiramo kao svojevrсни tabu. Svi smo mi unuci, ili bar naslednici ubica. Ali umirujemo sebe, ubica je uvek drugi, krvoproliće je počinjeno uvek tako što smo mi uzvratili vatru.”

Vidjećemo tragom ovog dojmljivog pasaža da su i Végelovi ključni junaci, koliko god se doimali kao oni koji su uspeli izbjeći pad u bunilo mržnje i nepodopština, ipak također krivci. Jovan na savjesti nosi denunciranje komšije Nikole za naklonost Staljinu. Lazina priča pak donosi mučno svjedočanstvo o izdajstvu prijateljstva. Budući da ovaj Végelov junak ubija dva svoja prijatelja, kako bi pred novom vlašću sačuvao sebe. To ga povezuje s Palom Damjanom iz romana *Pareneza*, likom koji jednako na sebi nosi biljeg izdaje. S tim teretima na svojim plećima, Végelovi junaci fantomi su i utvare, vanvremeni duhovi koji kao teret mračne savjesti grada podsjećaju u svojim pripovijestima na sve ono s čega se pogled skreće. Dakle, ni oni nisu nevini. Iako su nastojali samo sačuvati vlastite živote. Kovati grbove i voziti fijaker. Gradeći na tim osnovama karaktere svojih junaka, Végel ispisuje maestralne stranice koje pokazuju kako običan čovjek u dodiru sa svakom vlašću zapravo uvijek strada. Ali, također, da prostor Novog Sada svakom svojom stopom jeste obilježen krvlju.

Jovan Šlemil prvi će istaći novu zastavu, voziće se, na sablazan drugih sunarodnika Mađara, na biciklu s ljepoticom Ivanom Perišić, pristiglom iz Beča. Ona će vrišteći ponavljati: “Do Beča, do Beča!” Te riječi zvonice u Jovanovim mislima i u bezbrižnim danima u invalidskim kolicima, nakon što je sve nedaće prevalio preko glave i čeka u dresu s američkom zastavom na sebi tamu smrti. Jer, te će riječi i slika te žene odrediti njegovu sudbinu. S Cucuovim Ciganima dočekaće mađarske domobrane, a prvi će izvjesiti i proletersku zastavu sa srpom i čekićem. Ali to mu neće pomoći, on opet ne pripada. Strahovaće pred revolucionarom Svetozarem, s kojim ga povezuje Ivanina obnažena slika i san o Beču. A u njegovoj ženi Svetlani prepoznavaće odbljesak davne Ivanine erotičnosti, koja je jednako strašna i privlačna. Taj treptaj straha, međutim, ne staje tu, on se prenosi i na njegovog unuka Franju, koji u finišu romana *Štemilovo kopile ili balkanska krasotica* djedov krug ne zatvara, nego ga nastavlja. Jovan će biti na usluzi vlasti, sanjaće kako mu se ljutito obraćaju i Franjo Josip, i Horthy, i Hitler, i Tito i Staljin, a on samo želi da njegova kćer postane poštarica. Ali koliko god pokazivao naklonosti i revnosno kovao grbove, Jovan je uvijek sumnjivac za svaku vlast. Nekakva nejasna mješavina, koja se ne može jasno svrstati. Nepripadajući drugi. Isto tako, Laza će se u svojoj neumornoj priči, koja će teći sve dok ga samrtni hropac na fijakeru ne prekine u pola rečenice, neprestano vraćati na činjenicu da je njegov otac osloboditelj Novog Sada, kraljevskog grada koji je utemeljila Marija Terezija. Neostvorena želja Lazinog oca da se u Beču pokloni šestometarskom spomeniku Marije Terezije postaće tako sinovljeva velika priča o ocu oslobodiocu i obećanoj zemlji u koju se hrlilo u bolji život. Samo, na rubovima Evrope sunce možda i grane, ali nikad ne ugrije dovoljno dobro. Generacije kćeri i sinova to najbolje znaju. Laza također kao Horthyjev vojnik, kao fijakerista koji poznaje jedan gospodstveniji Novi Sad, jednako jeste onaj neukalupljivi, onaj na koga se sumnjičavo gleda.

Krivi i sumnjivi

Svaka vlast, dakle, ritualno zaposijeda mjesto one prethodne, a junaci Végelovih romana nastoje preživjeti dajući svakoj vlasti ono što je potrebno da kupi svoj mir. Svaka vlast im je nešto uzela. Svakoj vlasti su jednako bili i krivi i sumnjivi. Nakon djedove smrti, Franjo sa istim opsesijama nastavlja djedov zanat. S jednakim bremenom prošlosti, i neriješenim balkanskim računima. Obilježenim sada divljim kapitalizmom, povampirenim fašizmima i, dakako, potrebom da se ponovo kuuu novi orhovi i miieniaiu stare brave. Lazino istraivanie u fiakerskom zanatu. s druge strane.

Hadžić(<https://www.facebook.com/heroj154>)_anela). coding: [Haris](#)

zaborava. Végelov roman u konačnici donosi priču o jednoj, kako njegov junak u romanu *Šlemilovo kopile...* kaže, protračenoj generaciji, ili više njih, žrtvovanih na žrvnju istorije i ideološkog fanatizma tokom dvadesetog vijeka. Pripovijesti su to o pokušajima čovjeka da preživi, čovjeka nezainteresovanog za ideologiju, zagledanog samo u vlastiti život. I, dakako, ponekad nema alibija za priklanjanje vlasti, ali sav grijeh junaka romana *Balkanska krasotica ili Šlemilovo kopile* i *Neoplanta ili obećana zemlja* jeste u tome što nastoje othodati svoj broj koraka na zemlji. Prošli su i kralj Petar, i Horthy, i Tito, i nacionalisti devedesetih, došli su neki novi “demokratski” vladari, i sve je i dalje isto. Tragedije i usudi ovih prostora samo se premeću s generacije na generaciju. Kao vrzino kolo iz kojeg nema izlaza, samo se ciklično potežu noževi. To je ono što Végelovi romani nedvojbeno, a umjetnički uvjerljivo pokazuju.

Šlemilovi, Laza Pavletić i pripovjedač u romanu *Neoplanta...* po svojim graničnim identitetima, prostoru življenja koji je mjesto mikstura i antagonizama, nesnađenosti u pripadanju bilo kojem sistemu, jesu ikoničke figure izgubljenog ljudskog pred silovitim pritiscima podivljale moći. I kad im se ponudi da promijene svoju situaciju, oni ostaju jednako vjerni svom fatalizmu, istrajnosti u svojoj nemoći. Laza je mogao biti šef ciglane, ali nije pristao, ostao je vjeran svojoj kočiji do kraja. Čuvao je očev zanat. Jednako kao što je Jovan Šlemil uzalud čuvao radionicu majstora Schwartza, da bi ona potom završila u plamenu koji je potpalio njegov unuk. Konačno, takvi junaci ne mogu biti svrstani. Ni Laza, ni prenosilac njegove priče, ni Šlemilovi nisu oni koji pripadaju kolektivitetu. Bez obzira na svoje grijehe i na svoje zasluge, oni su oni koji su podozrijevanje svake vlasti zbog svojih nejasnih identiteta. Jer, kako će reći jedan junak u romanu *Neoplanta...* “Ako ne pozdravi Hortija, biće sumnjiv, ako ne pozdravi Tita, takođe je sumnjiv.” Ili, još dojmljivije u razgovoru sugrađana koji gledaju kako gori Šlemilova kuća i raspravljaju ko je on zapravo bio: “nije bio Mađar, nego Nijemac koji se izdavao za Srbina.”

U invalidskim kolicima

Pomenuto Franjino paljenje djedove kuće, kako god se u finišu romana *Balkanska krasotica* ili *Šlemilovo kopile* doimalo kao raskid s prošlošću, kao konačno sahranjivanje djeda i njegove priče, kao katarzičan momenat konačno rasvijetljenog vlastitog identiteta, u završnoj sceni romana pojavljuje se kao majstorski obrat. Franjo nakon paljenja kuće sjeda u invalidska kolica, ljut jer nova gradska vlast – koja je najednom otkrila, kao i sve prethodne, da je ona prije nje bila nepravdna prema Jovanu Šlemilu te da je on njena žrtva – želi nazvati ulicu po njegovom djedu. “Namjeravaju mi oteti moju priču”, reći će. Tim završnim činom, nakon paljevine u kojoj izgori i kočija Laze Pavletića, jer ona se nalazila u dvorištu kuće Šlemilovih poslije Lazine smrti, te zauzimanjem djedove pozicije u invalidskim kolicima, Franjo nastavlja tamo gdje je njegov djed stao. Stvari potpuno dolaze na svoje kada Franjo odlazi Olgi, kćerci Svetozara i Svetlane, koji su djeda Jovana osudili na smrt, pa ga tajno pomilovali zbog Svetozareve uspomene na Ivanu Perišić. Svetlanin lik u tom je pogledu iznimno zanimljiv. Njenu preteču možemo naći u karakteru Judite Nadaš iz Végelovog već pominjanog romana *Pareneza*. Jednako kao i Judita, Svetlana je fanatična osvetnica, revolucionarka koja vrši nemilosrdne egzekucije. Budući da je i Jovanova isljednica nakon Drugog svjetskog rata, ona nakon što Svetozar ipak presudi da ga ne ubiju, lažirajući njegovu smrt, godinama kasnije svraća kao vijesnik povijesnih oluja u Šlemilov dom.

U jednoj végelovski, majstorski osmišljenoj igri, gdje se strah, smrt i strast bore za prevlast, Svetlana ritualno britvom, kako Franji pripovijeda Olga, brije Jovana, dok on i Svetozar zamišljeno snivaju put slike Ivane Perišić na zidu Šlemilove kuhinje. Taj akt, na koncu, zapečatiće i Franjinu sudbinu. Jer, on sa slikom Ivane Perišić odlazi Olgi nakon što spali djedovu kuću. Tu se ova stogodišnja drama nastavlja. Jedino očevitno je poraz. Jer, potomci rijetko kad ipak nadvladaju pretke, Franjo je jednako ončanien kao i Jovan: “Rekla si da smo mi protračena generacija. unitao sam je. Ona je kimnula.

Hadžić(<https://www.facebook.com/heroj154>)_anela). coding: [Haris](#)

Zatim je podigla britvu sa stola, umočila četkicu u mlačnu vodu da zamuti malo pjene od sapuna.“ Ovdje su, tragom Gintera Andersa, dakle samilost i seksus fotografisani na istoj ploči. “Ako smesu možemo diskurzivno razvući, izgledala bi otprilike ovako: ako, uprkos tome što smo iz sveta isključeni (dakle “krivi”), nalazimo “odnos” ili “vezu”, nismo je zaslužili. Dakle, veza može poticati samo iz samilosti. A kako je potpuna veza seksualna, seksus je samilost.” Pripovjedač priče Laze Pavletića pak baca svoju pionirsku štafetu u Dunav. Ali ni to nije razrješenje, nova vremena nesigurna su i prijeteća. Posebno u gradu, kako kaže jedan junak u romanu *Neoplanta...* gdje se jedni rode s grijehom, a drugi ga sami preuzmu.

Majestetična pripovijest

U svojim romanima *Neoplanta ili obećana zemlja* i *Balkanska krasotica ili Šlemilovo kopile* – László Végel ispisuje jednu majestetičnu pripovijest o Novom Sadu kroz sudbine svojih junaka. Oba ova romana obuhvataju period od gotovo stotinu godina i oba autentičnim pripovjedačkim glasom pred čitaoca donose jedan potonuli svijet. U neprestanim reminiscencijama kroz istoriju dvadesetog vijeka, junaci Végelovih romana otkrivaju ovaj prostor u svoj njegovoj strahoti, ali i volji za životom koji se još uvijek rađa poslije svake naše apokalipse. Romani su to koji pitanje identiteta, nepripadnosti, bezdomništva, graničnih prostora i rubova velikih carstava zahvataju autentično i slojevito. Végel je majstor romaneskne kompozicije i složenog postavljanja vremenske linije teksta, kojom se stvara efekat bučnog i nadirućeg talasa istorije koji se ciklično i sve silovitije obrušava na nas. Sve je to ispričovijedano sa autentičnim junacima, čiji karakteri daju jednu izmještenu i time književno uvjerljiviju i istinitiju perspektivu.

Végelovi romani jesu i potraga za izgubljenim vremenom, ali ne u svrhu bilo kakve puke rekonstrukcije tog vremena, već, prije svega, radi nužnosti očuvanja sjećanja. U vremenu revizionizma, kada se sve zamagljuje i kad se nastoji presjeći svaka veza s “nepodobnom” prošlošću, ili se ona izvrće ruglu, važnost očuvanja sjećanja ispostavlja se kao imperativna. Jer, pisao je u *Vajanju u vremenu* Tarkovski, bez sjećanja čovjek postaje zarobljenik nestvarnog postojanja; ispadajući iz vremena, on postaje nesposoban za sopstvenu vezu sa spoljnim svijetom i, drugim riječima, biva osuđen na ludilo. Ne djelujemo li svi na ovim prostorima bar djelimično tako dezavuisani. Kod Végela je to imperativ očuvanja sjećanja na Novi Sad kao srednjoistočnoevropski ideal polifonog grada. Dva tematizirana Végelova romana jesu krik pred umiranjem takvih gradova. Kao hroničar Novog Sada, Végel bilježi slike rušenja, nestajanja jednog grada, jedne specifične povijesne multikulturalne miksture. “Sve manje osećam protok sveuništavajućeg vremena. Nisam više siguran ni u to ko sam. Zašto? Jer je moje ime samo prigodna milost promjenjivog vremena. Jednog dana će me lišiti mog imena i svega drugog za šta sam verovao da je moje”, riječi su duboko poraženog čovjeka, koji ipak, svjestan svog poraza, ne odustaje od borbe i ostaje tu gdje jeste, s misijom da se bar nešto sačuva pred užasom barbarikuma. “Ne mogu da pobegnem, da se oslobodim pritiska njegovih ruševina, privlače me i ove ruine, ti jezivi rudimenti”, napisao je Végel u svom *Novosadskom dnevniku*. Taj fatalizam je plemenit, to je ono nužno samožrtvovanje umjetnika kao vrhunski trenutak slobode. Ostajanje uprkos svemu.

“Ponekad – piše u prologu zbirke eseja *Ispisivanje vremena*, u međuvremenu László Végel

– “pomislim da nikad neću otići iz Dunavske ulice, da ću večno ostati ovdje, dreždeći kao neki zaboravljeni stražar koji je i sam zaboravio lozinku, a i to, šta zapravo treba da čuva, njegovo stražarenje je nepotrebno, ali on ipak ostaje na svom mestu jer nema gde da se povuče; ne rukovodi se osveštenim lokalpatriotizmom, jer svojom besciljnom privrženošću on u sebi samo potvrđuje svest o uzaludnosti. Osmatram i čekam. Osećam se zapravo stranac poput mnogih drugih koji besciljno stražare. I onet bñh nrizvao Maraiia: ‘Kad ie čovek bez domovine. čitav svet mu ie naied-

Hadžić(<https://www.facebook.com/heroj154>)_anela). coding: Haris

nom prisan i poznat.' Tako sam postao kentaur-kospomolita.“ Jedna je to godoovska situacija, osuđenost na vječno čekanje i nadu da sve ipak nije posve uzalud. Književnost, Végel to nedvojbeno svojim djelom snažno svjedoči, ništa ne može pred divizijom tenkova, ali bez nje bi svijet tek bio pakao, a čovjek kaša mesa i kostiju zalijepljena za gusjenice oklopnih ubica.

Korištena literatura

- *Pareneza*, Filip Višnjić, Zavod za izdavačku delatnost Beograd, Biblioteka Albatros, preveo: Radoslav Mirosavljević, Beograd, 1987.
- *Priče iz donjih predela – berlinski tekstovi*, Cenzura. preveo: Arpad Vicko, Novi Sad, 2011.
- *Neoplanta ili obećana zemlja (Grad roman)*, Akademska knjiga, preveo: Arpad Vicko, Novi Sad, 2014.
- *Memoari jednog makroa*, Fraktura, prevela Xenia Detoni, Zagreb 2017.
- *Balkanska krasotica ili Šlemilovo kopile*, Fraktura, prevela Xenia Detoni, Zagreb 2017.
- *Vajanje u vremenu*, Andrej Tarkovski, prevod: Vladan Dobrivojević, Obradović, 2014.
- *Kafka za i protiv*, Ginter Anders, prevod: Ivan Foht, Kiša, Novi Sad, 2015.
- *Novosadski dnevnik 1991–2016*, Laslo Vegel, prevod: Arpad Vicko, Akademska knjiga, Novi Sad, 2018.

Linkovi:

<https://www.vreme.com/cms/view.php?id=1503666>(<https://www.vreme.com/cms/view.php?id=1503666>)

<https://www.portalnovosti.com/laslo-vegel-u-klopci-prevarantskih-vremena>(<https://www.portalnovosti.com/laslo-vegel-u-klopci-prevarantskih-vremena>)

<https://www.tagesspiegel.de/kultur/ein-gespraech-mit-lszlo-vegel-europa-ist-stolz-auf-werte-die-es-laengst-aufgegeben-hat/20502844.html>(<https://www.tagesspiegel.de/kultur/ein-gespraech-mit-lszlo-vegel-europa-ist-stolz-auf-werte-die-es-laengst-aufgegeben-hat/20502844.html>)

<https://www.oslobodjenje.ba/o2/kultura/knjizevnost/osvrt-biti-nista>(<https://www.oslobodjenje.ba/o2/kultura/knjizevnost/osvrt-biti-nista>)

<https://www.oslobodjenje.ba/o2/kultura/knjizevnost/osvrt-suvisan-covjek>(<https://www.oslobodjenje.ba/o2/kultura/knjizevnost/osvrt-suvisan-covjek>)

http://www.danilokis.org/buridanov_magarac.htm(http://www.danilokis.org/buridanov_magarac.htm)

Fotografija: KAISER OTTÓ

Hadžić(<https://www.facebook.com/heroj154>)_anela). coding: [Haris](#)